

A környezeti válság problémáinak megoldási lehetőségei a tudomány és a gaudīya-vaiṣṇavizmus szempontjából

Sākṣi-gopāla Dāsa
(Schnitchen Csaba)

Bevezető

A környezeti válság jeleire az 1960-as, '70-es években kezdtek egyre többen figyelni. A Római Klub elnevezésű szervezet által ebben az időszakban publikált, *A növekedés határai*¹ című jelentés már ekkor figyelmeztetett arra, hogy ha a népességnövekedés, az ipari termelés, a környezetszennyezés és a természeti erőforrások felhasználásának növekedési trendjei változatlanul folytatódnak, akkor az emberiség valamikor a következő száz éven belül eléri a növekedés határait, ami valószínűleg a népességszám és az ipari termelési kapacitás hirtelen és kontrollálhatatlan visszaesését eredményezi majd. Azóta számos tudományos kutatás megerősítette, hogy az emberiség jelenlegi életmódja fenntarthatatlan, mivel elpazaroljuk, kimerítjük és degradáljuk a Föld természeti tőkéjét, ami például a víz- és levegőszennyezésben, a klímaváltozás-

ban, a jégsapkák és a gleccserek túlzott mértékű olvadásában; a tengerek, óceánok szintjének emelkedésében; a talajok eróziójában, az erdőkkel borított területek zsugorodásában, az elsivatagosodásban, a korallzátonyok pusztulásában, az élőhelyek megszűnésében, a fajok kihalásában, a víztartalékok kimerülésében nyilvánul meg.²

Jelen tanulmány célja, hogy áttekintést nyújtson arról, milyen megoldási lehetőségeket javasolnak ezen környezeti problémákra a tudomány képviselői és a *gaudīya-vaiṣṇavizmus*³ alapját képező védikus szentírások, továbbá az, hogy összehasonlítsa a tudományos és a vallásos megközelítés javaslatait.

Annak ellenére, hogy a probléma e kétféle megközelítése igen távol áll egymástól, és az összehasonlításukat akár értelmetlennek is gondolhatják egyesek, mégis van létjogosultsága. Az a néhány éve már külön elnevezéssel ellátott, mélyökológiának (*deep ecology*) nevezett ökofilozófiai, etikai irányzat, amelynek az elemei már évezredek óta jelen vannak az emberi gondolkodásban, kapcsolatot teremt a kettő között. A természet belső értékének hangsúlyozása, az a holisztikus szemlélet, hogy a természetben minden egyformán értékes, és az ember nincs elválasztva a természettől, hanem annak szerves része, annak elemeivel kapcsolatban áll, az alázatos

² Miller – Spoolman 2015: 10.

³ A Caitanya-a-*vaiṣṇava* hagyományt (*sampradāyāt*), amit bengáli (Gauḍa) eredete miatt *gaudīya-vaiṣṇavizmusnak* is neveznek, Śrī Kṛṣṇa Caitanya alapította a 16. század elején a több ezer éves múltra visszatekintő védikus hagyományokra alapozva. Gupta 2007: 6.

¹ Meadows–Meadows–Randers–Behrens III 1972.

attitűd, amely a természetben elfoglalt helyünkről szóló tudáson alapul, ezek a tulajdonságok megtalálhatóak mindkét megközelítésben, így nem lenne meglepő, ha hasonlóságokra bukkannánk a megoldási javaslatainkban. Ez a kapcsolat alapjául szolgál annak a törekvésnek is, hogy a környezeti problémák megoldásában a tudomány és a vallás képviselői egymással szövetségre lépjenek.⁴

Az ökoszisztémák állapotának felmérése, az emberi tevékenységek eredményeképpen végbement változásaiknak a leírása és tudományos alapokon nyugvó cselekvési terv készítése érdekében Kofi Annan, az ENSZ főtitkára kezdeményezésére indult 2001-ben és készült el 2005-ben a Millenniumi Ökoszisztéma Becslés (Millennium Ecosystem Assessment, MEA).⁵ A négyéves kutatásban 95 ország 1360 szakértője vett részt. Tanulmányomban a tudomány képviselői által javasolt megoldási lehetőségek ennek eredményeiből származnak, hiszen ebben a témakörben ez a legszélesebb körű multidiszciplináris kutatás, amire eddig sor került.

A MEA eredményeinek áttekintése előtt néhány fogalom bemutatása szükséges. Az ökoszisztéma egy meghatározott terület vagy víztest élőlényei (növények, állatok, mikroorganizmusok) közössége, amelyek egymással és az élettelen környezetükkel interakcióban vannak, és funkcionális egységet alkotnak.⁶ Az öko-

szisztéma-szolgáltatások az egészséges ökoszisztémák által működtetett folyamatok, amelyek lehetővé teszik az élőlények életben maradását és a gazdasági folyamatok működését anélkül, hogy ez az emberiség számára pénzbeli költséget jelentene (pl. a levegő és a víz tisztulása, a talaj megújulása, a tápanyagok körforgása, a beporzás, a növénykártevők túlzott elszaporodásának megakadályozása). A *természeti erőforrások* olyan anyagok és energia a természetben, amelyek lényegesek vagy hasznosak az ember számára. Ezeket három fő csoportba sorolják: a *kimeríthetetlen erőforrások* (pl. a nap- és a szélenergia), a *megújuló erőforrások* (pl. levegő, víz, talaj, növények és állatok) és a *nem megújuló vagy kimeríthető erőforrások* (pl. réz, olaj, szén). A *természeti tőke* azokat a természeti erőforrásokat és ökoszisztéma-szolgáltatásokat foglalja magában, amelyek nélkülözhetetlenek az emberi faj és más fajok életben maradásához és a gazdasági folyamatok működéséhez.⁷

1. A MEA eredményeinek áttekintése

Az alábbiakban áttekintést nyújtok a MEA azon eredményeiről, amelyek szükségesek jelenlegi vizsgálódásunkhoz.

1.1. Az ökoszisztémák állapota

A MEA eredményei⁸ szerint a 20. század második felében az ökoszisztémák szerkezete gyorsabban változott, mint bármikor

⁴ Barnhill – Gottlieb 2001.

⁵ Millennium Ecosystem Assessment 2005.

⁶ Meg kell jegyezni, hogy az ökoszisztéma ezen definíciója az angolszász ökológiai megközelítésnek

felel meg, ami eltér a magyar megközelítéstől. A MEA az angolszász meghatározást használja.

⁷ Miller–Spoolman 2015: 5–6.

⁸ Millennium Ecosystem Assessment 2005.

az ismert emberi történelem során; gyakorlatilag a Föld minden ökoszisztémája jelentősen átalakult az emberi tevékenység következtében. A változás leginkább a tengeri és édesvízi ökoszisztémákat, a mérsékelt övi lombhullató erdőket, füves pusztákat, a mediterrán erdőket és a trópusi lombhullató erdőket érintette. E változásokkal együtt a fajok eloszlása a Földön egyre homogénebbé vált. Az emlős-, a madár- és a kételtű fajok 10–30%-át fenyegeti jelenleg a kihalás veszélye. Az elmúlt néhány száz évben az ember több mint ezerszeresére növelte a fajok kihalási rátáját a korábbihoz képest. A genetikai diverzitás (sokféleség) globális szinten csökkent, különösen az állattenyésztésbe, illetve a növénytermesztésbe bevont fajok esetében.

1.2. Az ökoszisztéma-szolgáltatások állapota

A MEA fogalomrendszerében az ökoszisztéma-szolgáltatásokat négy csoportba sorolják: az *ellátó* (az ember által közvetlenül felhasznált javak, pl. élelem, ivóvíz, fa- és rostanyagok, genetikai források), a *szabályozó* (pl. az éghajlat-szabályozás, az árvizek mérséklése, a kórokozók és a kártevők terjedésének korlátozása, a víztisztítás és a magukból az ökoszisztémákból származó szerves hulladékok, mérgeanyagok lebontása), a *fenntartó* (pl. a talajképződés, a fotoszintézis, a primer produkció, az elemek és a víz körforgásában játszott biológiai szerep) és a *kulturális* (pl. spirituális és vallásos, oktatási, esztétikai, rekreációs értékek) ökoszisztéma-szolgáltatások.⁹

Az ökoszisztéma-szolgáltatások ember általi felhasználásának intenzitása gyors ütemben növekszik. Ezen szolgáltatásoknak körülbelül 60%-át (a szabályozó és a kulturális szolgáltatások 70%-át) nem fenntartható módon használja az ember, melyek ennek következtében degradálódnak. Amikor egy ökoszisztémát megváltoztatunk azzal a céllal, hogy egy ökoszisztéma-szolgáltatást módosítsunk (pl. hogy növeljük az élelmiszertermelést vagy a fakitermelést), akkor azzal általában más ökoszisztéma-szolgáltatásokban is változásokat idézünk elő. Az élelmiszertermelés fokozása érdekében tett lépések általában a következőket is magukkal vonják: nagyobb mennyiségű víz felhasználása, a biodiverzitás csökkenése, az erdővel borított területek mennyiségének csökkenése, az erdők által előállított termékek mennyiségének csökkenése, az üvegházhatású gázok mennyiségének növekedése. A nettó előnyök, amelyekre szert teszünk az ökoszisztéma-szolgáltatások produktivitásának vagy kitermelésének növelésével, kisebbek, mint kezdetben gondoltuk, ha számításba vesszük a „negatív mellékhatásokat”. De ez az ellentétes irányban is igaz, pozitív szinergiákat is kiválthatunk: ha egy ökoszisztéma vagy ökoszisztéma-szolgáltatás egy elemének konzerválása vagy javítása érdekében teszünk erőfeszítéseket, akkor azzal más szolgáltatások javulását is előidézzük. Ugyanakkor habár az ökoszisztéma-szolgáltatások romlását jelentősen lehetne lassítani, sőt akár a javulásukat is elérhetnénk azzal, ha a döntéshozásban figyelembe vennénk a szolgáltatások teljes gazdasági értékét, a

⁹ Török 2009.

gazdasági megfontolások önmagukban valószínűleg a biodiverzitás további csökkenéséhez vezetnének.

A kereskedelem fokozódása gyakran segíti az ökoszisztéma-szolgáltatások iránti igények kielégítését azokban a régiókban, ahol azok csak korlátozottan állnak rendelkezésre. Miközben ez csökkenti az importáló régióban az ökoszisztéma-szolgáltatásokra nehezedő nyomást, addig az exportáló régiókban növeli. Ezzel összhangban megállapítható, hogy az ökoszisztéma-szolgáltatásokban bekövetkező változások közvetve és közvetlenül is hatással vannak a városban élő emberekre, illetve a városi populációk erős hatást fejtenek ki a közelben és a jelentős távolságban lévő ökoszisztéma-szolgáltatásokra is. Annak ellenére, hogy sikerült néhány ökoszisztéma-szolgáltatás produkcióját és kitermelését növelni, a szegénység továbbra is nagyon sok embert érint, az egyenlőtlenségek növekednek, és sok ember még mindig nem tud hozzájutni a megfelelő ellátáshoz az ökoszisztéma-szolgáltatásokból. A szegénységgel sújtott emberek aránytalanul nagy mértékben veszítették el a hozzáférésüket az ökoszisztéma-szolgáltatásokhoz a történelem során, ahogy a szolgáltatások iránti igény megnőtt.

1.3. Az ökoszisztémák megváltozását előidéző tényezők

A MEA az ökoszisztémák megváltozását okozó tényezőket két csoportba sorolja: a közvetlen és a közvetett hatóerők csoportjába. A közvetett hatóerők a közvetleneken keresztül idéznek elő változást az ökoszisztémákban.

Összességében és globálisan öt közvetett hatóerő fejt ki hatást az ökoszisztémákra és szolgáltatásaikra:

- demográfiai (túlnépesedés),
- gazdasági (a gazdasági termelés intenzív növekedése, gazdasági egyenlőtlenségek, nem megfelelő adók és támogatások),
- szociálpolitikai (demokratizálódás, a magánszektor szerepének növekedése az állammal szemben),
- kulturális és vallási (a fogyasztói társadalom értékrendje), valamint
- tudományos és technológiai (az ökoszisztéma-szolgáltatások kiaknázása érdekében jelentős tudományos és technológiai fejlődés ment végbe a 20. században)

tényezők. Ezek együttesen befolyásolják az ökoszisztéma-szolgáltatások termelését és fogyasztását, valamint a termelés fenntarthatóságát. A gazdasági növekedés és a népességnövekedés is fokozza a fogyasztást, bár az, hogy a fogyasztás mennyire káros környezeti hatásokkal jár, függ a használt technológiák hatékonyságától.

A legfontosabb közvetlen hatóerők a következők:

- az élőhelyek megváltoztatása (pl. a föld művelésbe vonása, a folyók medrének fizikai átalakítása, vízkivétel a folyókból),
- túlzott kitermelés,
- invazív idegen fajok betelepítése,
- a környezetszennyezés és
- a klímaváltozás.

A szárazföldi ökoszisztémák esetében a legfontosabb változást előidéző tényező

az elmúlt ötven évben a föld művelésbe vonása és az új technológiák alkalmazása az élelmiszertermelésben, a fakitermelésben és a rostanyagok kitermelésében. A tengeri ökoszisztémák esetében a legjelentősebb tényező az elmúlt ötven évben a halászat volt. Az édesvízi ökoszisztémákra vonatkozóan ez a tényező a vízreztim¹⁰ megváltoztatása, invazív fajok betelepítése, a szennyezés, és a különösen nagy mértékű tápanyagterhelés (nitrogén, foszfor). A parti ökoszisztémákat is erősen befolyásolta a halászat, de a legnagyobb veszélyt a parti élőhelyek (erdők, vizes élőhelyek, korallzátonyok) átalakítása jelenti.

Az elmúlt négy évtizedben a túlzott mértékű tápanyagterhelés vált az egyik legfontosabb tényezővé a szárazföldi, az édesvízi és a tengeri ökoszisztémák megváltozásában. Az igaz, hogy a tápanyagoknak az ökoszisztémákba juttatása járhat előnyös (pl. a terméshozam növekedése) és káros hatásokkal is (pl. a szárazföldi és a parti vizek eutrofizálódása, elalgásodása), de az előnyös hatások az egyre több tápanyagbevitellel végül elérnek egy maximális szintet (azaz további tápanyag hozzáadása már nem növeli a terméshozamot), míg a káros hatások tovább fokozódnak.

A klímaváltozásnak már az elmúlt évszázadban mérhető hatása volt az ökoszisztémákra. Az elmúlt száz évben az átlagos felszíni hőmérséklet emelkedése világszinten körülbelül 0,6 °C, a csapa-

dékeloszlás mintázata megváltozott térben és időben, a tengerek szintje átlagosan 0,1–0,2 méterrel megemelkedett. A klímaváltozás hatására megváltozott bizonyos fajok földrajzi eloszlása, populációinak mérete, valamint szaporodási és vándorlási időszakai; gyakoribbá váltak a kártevők és a betegségek, különösen az erdős területeken.

1.4. A MEA által ígéretesnek ítélt válaszleléések az ökoszisztémák fenntarthatóságáért

Az alábbiakban felsorolom a MEA által hatékonynak, illetve ígéretesnek ítélt válaszleléések közül a témánkhoz szorosabban kapcsolódókat. A válaszlelééseknek természetesen foglalkozniuk kell az ökoszisztémák megváltozását előidéző tényezőkkel, továbbá az alábbi problémakörökkel:

- nem megfelelő intézményi és kormányzati berendezkedések, például korrupció jelenléte, gyenge szabályozó- és elszámoltató rendszerek;
- nem megfelelő gazdasági ösztönzők;
- szociális és magatartásbeli tényezők, például bizonyos csoportok (szegények, nők, bennszülött népcsoportok) politikai és gazdasági erejének hiánya, akik kifejezetten függenek az ökoszisztéma-szolgáltatásoktól, vagy súlyosan érinti őket azok romlása;
- kicsi azoknak a befektetéseknek a száma, amelyek olyan technológiák kifejlesztését és terjesztését támogatják, amelyek javítani tudják az ökoszisztéma-szolgáltatások felhasználásának hatékonyságát, és csökkenthetik az

¹⁰ A vízreztim az édesvízi ökoszisztémák vízhozamának mintázata egy adott időszakra vonatkozóan.

ökoszisztémák megváltozását előidéző tényezők káros hatásait;

- nem áll rendelkezésre elegendő tudás (illetve a létező tudást sem használjuk sok esetben) az ökoszisztéma-szolgáltatásokról, azok állapotának javítási lehetőségeiről, továbbá a lehetséges politikai, technológiai, magatartásbeli és intézményi válaszleépésekről.

1.4.1. A kormányzatra és az intézményekre vonatkozó válaszleépések

- Az ökoszisztémák állapotának javításával kapcsolatos célok integrálása más szektorokba és fejlesztési keretrendszerekbe.
- Nagyobb fokú koordináció a többoldalú környezetvédelmi egyezmények között, illetve a környezetvédelmi egyezmények és más nemzetközi gazdasági és szociális intézmények között.
- A kormányzat és a magánszektor jobb átláthatósága és elszámoltathatósága olyan döntésekben, amelyek hatással vannak az ökoszisztémákra.
- A túlzottan központosított, vagy éppen túlzottan decentralizált módon működő intézmények fejlesztése, illetve új intézmények létrehozása a hatékonyabb és koordináltabb döntéshozatal érdekében.
- Intézmények létrehozása, amelyek szabályozzák a piacok és az ökoszisztémák közötti kapcsolatokat.
- Olyan intézményi keretrendszerek kifejlesztése, amelyek elősegítik az átváltást az erősen szektorokra bontott erőforrás-kezelési megközelítésekről az integráltabb megközelítésekre.

1.4.2 Gazdasági ösztönzők

- Az ökoszisztéma-szolgáltatások túlzott használatát ösztönző támogatások megszüntetése (és ahol lehetséges, ezeknek a támogatásoknak az átvitele a piacon nem értékesíthető ökoszisztéma-szolgáltatások támogatására).
- A gazdasági eszközök és a piac-alapú megközelítések szélesebb körű használata az ökoszisztéma-szolgáltatások állapotának javítása érdekében.
 - Adók vagy illetékek bevezetése az olyan tevékenységek végzéséért, amelyek költségekkel járnak (olyan mellékhatásokkal az ökoszisztémákra, amelyekkel a piacon nem számolnak).
 - Piacok létrehozása, beleértve az összkvótás kereskedési (*cap-and-trade*)¹¹ rendszereket is.
 - Fizetési kötelezettségek bevezetése az ökoszisztéma-szolgáltatások használatáért.
 - Mechanizmusok létrehozása, amelyek lehetővé teszik a vásárlói preferenciák kifejezését a piacokon.

1.4.3. Szociális és magatartásbeli válaszleépések

- Intézkedések fogantatása a nem fenntartható módon használt ökoszisztéma-szolgáltatások fogyasztásának csökkentésére.

¹¹ Az összkvótás kereskedési (*cap-and-trade*) rendszerek lényege az, hogy egy meghatározott területre és időtartamra vonatkozóan megállapítják valamely szennyező anyag (pl. szén-dioxid) kibocsátásának maximális mennyiségét, de a rendszer résztvevőinek, az adott területen lévő országoknak lehetőségük van a kibocsátási egyégek igény szerinti adásvételére.

- Kommunikáció és oktatás.
- Az ökoszisztéma-szolgáltatásoktól kifejezetten függő vagy a romlásuk által kifejezetten érintett csoportok, például a nők, a bennszülött népcsoportok és a fiatalok felhatalmazása, hogy részt vehessenek a döntéshozatalban.

1.4.4. Technológiai válaszlépések

- Olyan technológiák kifejlesztése, amelyek révén úgy lehet magasabb terméshozamot elérni, hogy semmilyen vízzel, tápanyagokkal vagy rovarirtó szerek használatával kapcsolatos káros hatást nem fejtünk ki.
- Ökoszisztéma-szolgáltatások helyreállítása.
- Olyan technológiák kifejlesztése, amelyek növelik az energiafelhasználás hatékonyságát, és csökkentik az üvegházhatású gázok kibocsátását.

A tudományos megközelítés eredményeinek áttekintése után most vizsgáljuk meg, hogyan értelmezik a környezeti problémákat és milyen válaszokat adnak rájuk a gauḍīya-vaiṣṇava szentírások.

2. A környezeti problémák gauḍīya-vaiṣṇava megközelítése

A gauḍīya-vaiṣṇavák hitének, odaadásának középpontjában Śrī Kṛṣṇa áll, Ő a Legfelsőbb Úr, Aki mindennek a forrása, minden ok oka, minden az Ő irányítása alatt áll. Kṛṣṇát azonban nem a fenségéért, a gazdagságáért vagy a hatalmáért szeretik, hanem az édességeért, ahogy elbűvöli a barátait és a családtagjait szépségével, édes szavaival és fuvolájának hangjával.¹²

¹² Gupta 2007: 5–6.

Kṛṣṇa végtelen sok energiával (*śaktival*) rendelkezik. Energiái révén hoz létre mindent, ami létezik: az örökléttel, tudással és boldogsággal teljes lelki és az ideiglenes, tudatlansággal és boldogtalansággal jellemezhető anyagi világot, valamint az élőlényeket, a lelkeket, akik szabad akaratuk révén választhatnak, hogy Kṛṣṇával élnek a lelki világban, vagy Kṛṣṇától, Istentől függetlenül az anyagi világban. Ez a függetlenség csak látszólagos, hiszen a lelkek az anyagi világban élve is Kṛṣṇa teremtményei maradnak az Ő irányítása alatt, de a lélek az anyagi világban az illúzió hatása alá kerül, elfelejtkezik eredeti önazonosságáról, és az anyagi testtel, az anyagi megjelölésekkel azonosítja magát. Ha a lélek szeretettel fordul Kṛṣṇa felé a szolgálai, a baráti, a szülői vagy a szeretői kapcsolat egyikében, és tetteivel mindig Kṛṣṇa elégedettségét akarja szolgálni, akkor a lelki világban él; ha azonban elfordul Kṛṣṇától, és Tőle függetlenül a saját boldogságát akarja elérni, akkor az anyagi világba kerül. Az anyagi világban az illúzió tehát lehetővé teszi a léleknek, hogy azt gondolja és azt is tapasztalja, hogy ő Kṛṣṇától független, habár ez valójában nem így van.¹³

Annak érdekében, hogy az anyagi világ illúziójából kiszabadítsa a lelkeket és visszahívja őket a lelki világba, Kṛṣṇa rendszeresen alászáll, és átadja nekik a valódi tudást. Akik ennek hatására életük során Kṛṣṇa felé fordulnak, és életük céljává újra Kṛṣṇa elégedettségét teszik, azok visszatérhetnek a lelki világba.¹⁴ Kṛṣṇa ezen

¹³ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 2008: 19–45.

¹⁴ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 2008: 24.

tanításait őrzik a szanszkrit nyelven írt védikus szentírások, például a *Bhagavad-gītā*¹⁵ és a *Śrīmad-Bhāgavatam*,¹⁶ melyek a *vaiṣṇavák* szerint a tökéletes tudás forrásai, hiszen magától Istentől származnak, Aki tévedhetetlen.¹⁷

A *Bhagavad-gītā*ban azt olvashatjuk, hogy az anyagi világ lehetőséget nyújt az illúzióban lévő lelkek számára, hogy visszatérhessenek Istenhez.¹⁸ Bhaktivedanta Swami az ide kapcsolódó vershez fűzött magyarázatában így ír: „Az Úr azért teremttette ezt az anyagi világot, hogy a félételekhez kötött lelkek megtanulhassák, hogyan kell yajñákat (áldozatokat) végrehajtaniuk Viṣṇu¹⁹ elégedettsége érdekében, hogy nagyon kényelmesen, aggodalom nélkül éljenek, amíg az anyagi világban vannak, s hogy aztán jelenlegi anyagi testük halála után beléphessenek Isten birodalmába.”²⁰

Ezt követően azt is bemutatja a *Gītā*, hogy milyen módon valósul meg a kényelmes, aggodalom nélküli élet az anyagi világban az áldozatok révén:

„Ha a különféle életszükségletekről gondoskodó félistenek elégedettek a yajña [áldozat] végzésével, ellátnak majd beneteket mindennel, amire csak szükségetek van. Ám bizonyosan tolvaj az, aki úgy élvezi ezeket az adományokat, hogy nem

ajánlja fel őket viszonzásképpen a félisteneknek.”²¹

A védikus világkép szerint a félistenek szintén az anyagi világban élő lelkek, mint a többi élőlény, de ők Isten felhatalmazott ügynökei, akik az anyagi világ természeti törvényeit irányítják, és ők felelősek az élőlények ellátásáért, életszükségleteik biztosításáért. Ők azonban csak akkor adhatják meg az élőlények számára szükséges javakat, ha az emberek megfelelő módon végrehajtják a számukra előírt áldozatokat. A védikus felfogás szerint tehát az ökoszisztémák működéséhez szükséges alapfeltételeket és az ökoszisztéma-szolgáltatásokat a félistenek biztosítják, de csak akkor, ha az emberiség az áldozatok bemutatásával végzi a kötelességét.

Arról, hogy mi ez az áldozat, ami szükséges ahhoz, hogy a félistenek biztosítsák az ökoszisztémák és az ökoszisztéma-szolgáltatások feltételeit, a *Śrīmad-Bhāgavatam*ban olvashatunk:

„Az igazán intelligens emberek a Kali-korszakban a saṅkīrtana-yajña végzésével imádják majd a társaival együtt megjelent Urat.”²²

A saṅkīrtana-yajña Isten dicsőítését, illetve szent neveinek, főleg a Hare Kṛṣṇa, Hare Kṛṣṇa, Kṛṣṇa Kṛṣṇa, Hare Hare, Hare Rāma, Hare Rāma, Rāma Rāma, Hare Hare *mantra* közös éneklését jelenti. A védikus világkép szerint jelenleg egy olyan világkorszakban – a *kali*-korszakban – élünk, amikor az emberiség kifejezetten elhanyagolja az áldozatok

¹⁵ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 2008.

¹⁶ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 1993.

¹⁷ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 2002: 9–16.

¹⁸ *Bhagavad-gītā* [továbbiakban: *Bhg.*] 3.10 és magyarázata.

¹⁹ Viṣṇu Kṛṣṇának az a formája, aki az anyagi világ megteremtése érdekében jelenik meg.

²⁰ *Bhg.* 3.10 magyarázat.

²¹ *Bhg.* 3.12.

²² *Śrīmad-Bhāgavatam* [továbbiakban: *Bhāg.*] 11.5.32.

végzését, emiatt sokkal nehezebb életkörülmények alakulnak ki. Erre a korszakra a szentírások ezt az egyszerű, könnyen végezhető áldozati formát írják elő, amit még ilyen nehéz körülmények között is végre tudnak hajtani az emberek.

Kṛṣṇa dicsőítésének, szent nevei éneklésének azonban összhangban kell lennie életünk minden aspektusával, például a munkánkkal. Tevékenységeink végzése során tisztában kell lennünk azzal, hogy minden Isten tulajdonában van, és ezért mindent az Ő szolgálatában kell használnunk.²³ Életünk célja ne az anyagi test vágyainak kielégítése legyen, hanem az Abszolút Igazság, Isten megismerése, és emellett csak egészséges életre, önmagunk fenntartására kell törekednünk.²⁴ A védikus kultúrában ennek érdekében a társadalmat a *varṇāśrama-dharma* elvei szerint szervezik meg, ahogy ezt Bhaktivedanta Swami a *Śrīmad-Bhāgavatam* egyik verséhez fűzött magyarázatában kijelenti: „Az emberi társadalomban csak akkor lehet yajñát végezni, ha a társadalmat a *varṇāśrama-dharma* négy *varṇára* és négy *āśramára* osztja. Ilyen szabályozó folyamat nélkül senki sem mutathat be yajñákat, s yajñák nélkül soha semmilyen anyagi terv nem teheti boldoggá az emberi társadalmat. Mindenkit rá kell tehát vennünk, hogy végezzen yajñákat. Ebben a Kali-korban a saṅkīrtana, a Hare Kṛṣṇa mahā-mantra egyéni vagy közös éneklése az ajánlott yajña. Ez megadja majd mindazt, amire az emberi társadalomnak szüksége van.”²⁵

A *varṇāśrama-dharma* kifejezés három szanszkrit szót tartalmaz: *varṇa*, *āśrama* és *dharma*. E szavak jelentésének megismerésével az általuk alkotott kifejezés lényegét is megérthetjük. A *dharma* szót általában vallásként fordítják magyarra, de eredeti jelentése szerint egy adott dolog lényegi, elválaszthatatlan tulajdonságát jelenti, pl. a tűz esetében annak hőjét. Ebben az értelemben az emberi lény *dharmája*, elválaszthatatlan tulajdonsága az, hogy Isten szolgálja.²⁶ A *varṇa* szó az ember testi és pszichológiai adottságai alapján meghatározott társadalmi szerepét fejezi ki.²⁷ Ennek alapján az emberek négy csoportba, társadalmi rendbe sorolhatók: *brāhmaṇák* (értelmiségi réteg), *ksatriyák* (vezető tisztiséget betöltők), *vaiśyák* (kereskedők) és *śūdrák* (kétkezi munkások).²⁸ Az *āśrama* az emberi élet szakaszait jelenti, melyeket végigjárva az ember az élet tökéletes síkjára emelkedhet. Ezek a lelki rendek a következők: *brahmacarya* (tanuló életszakasz), *gṛhastha* (családos életszakasz), *vānaprastha* (visszavonult életszakasz) és *saṁnyāsa* (lemondott életszakasz).²⁹ A *varṇāśrama-dharma* tehát egy olyan társadalmi rendszer, amelyben mindenki a természetének megfelelő munkát végzi úgy, hogy tevékenységének célja Kṛṣṇa elégedettsége, mely által az ember fokozatosan egyre közelebb is kerül Hozzá.³⁰

A *Bhāgavatam* Hetedik Énekében azonban azt olvashatjuk, hogy a *varṇāśrama*-

²³ *Śrī Īsopaniṣad* 1.

²⁴ *Bhāg.* 1.2.10.

²⁵ *Bhāg.* 9.14.47 magyarázat.

²⁶ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 2008: 32–33.

²⁷ *Bhg.* 7.13 magyarázat.

²⁸ Bhaktivedanta Swami Prabhupāda 2008: 41.

²⁹ *Bhg.* 8.28 magyarázat.

³⁰ *Bhāg.* 1.2.13 és magyarázat.

dharma rendszerben olyan emberek vehetnek részt, akik szert tettek harminc tulajdonságra,³¹ melyek közül az első négy alkotja a vallás pilléreit.³² „Az emberi lényt arra kell nevelni, hogy rendelkezzen az említett harminc tulajdonsággal, másként nem nevezhető emberi lénynek. Ezek után azok között, akik szert tettek ezekre a tulajdonságokra, be kell vezetni a varṇāśrama rendszerét” – írja Bhaktivedanta Swami a magyarázatában.³³ Az Első Ének egyik verséhez fűzött magyarázatában pedig rámutat arra, hogy az emberi társadalomban minden nézeteltérés alapvető forrása a következő négy dolog: tiltott kapcsolat nőkkel (a nők és a férfiak közötti szabályozatlan kapcsolat); húsevés (olyan táplálék fogyasztása, aminek az előállítá-

sa más élőlényekkel szemben erőszakkal jár); önmérgezés (kábitószer-fogyasztás) és szerencsejáték (ide tartoznak a spekulatív üzleti vállalkozások is, illetve a csalás minden formája).³⁴ A *vaiṣṇava* szentírásek szerint ezek a tevékenységek nagyon felerősödnek a *kali*-korszakban, és gyakorlatilag megszüntetik a vallás, a *dharma* alapelveit: a lemondást, a tisztaságot, a kegyességet és az igazmondást.³⁵

A *gauḍīya-vaiṣṇavizmus* felfogásában tehát az ökoszisztémákban és az ökoszisztéma-szolgáltatásokban tapasztalható problémák oka az, hogy jelenleg az emberek nem végzik a *saṅkīrtana-yajñát*, a társadalom nem a *varṇāśrama-dharma* alapelvei szerint van megszervezve, az emberek nem rendelkeznek még a rendszer bevezetéséhez szükséges tulajdonságokkal sem, de még a vallás négy alapelvét sem követik. A folyamat elemeit és kapcsolataikat mutatja be az alábbi ábra, melyen a szaggatott vonalak jelzik, hogy a *saṅkīrtana-yajña* eredményei visszahatnak a folyamat mindhárom szintjére, segítve azok működését.

Szemléletesen illusztrálja mindezt Pṛthu király története, amit a *Śrīmad-Bhāgavatam* Negyedik Énekében olvashatunk. A történet számunkra fontos részét a következőképpen foglalhatjuk össze. Abban az időben, amikor Pṛthu király elfoglalta a trónt, az ország lakosságát éhínség sújtotta. Az emberek felkeresték a királyt, és a segítségét kérték a táplálékhiány megoldása érdekében. Miután meghallgatta az emberek panaszait, a király sokat töprengött,

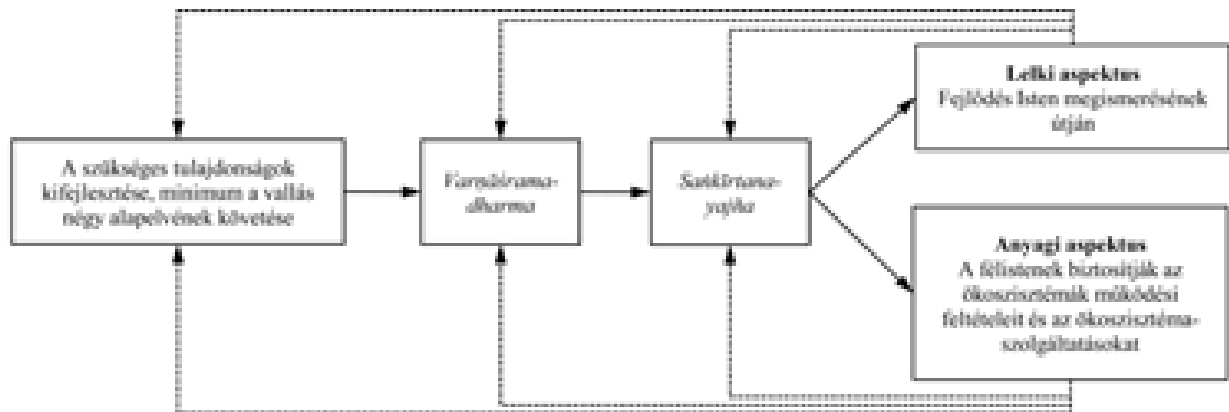
³¹ 1. igazmondás, 2. kegyesség, 3. lemondás, 4. tisztaság, 5. béketűrés, 6. különbségtétel a helyes és a helytelen között, 7. kiegyensúlyozottság (uralom az elme fölött), 8. a test késztetéseinek szabályozása (uralom a test fölött), 9. mentesség az erőszaktól, 10. önmegtartóztatás (szabályozott szexuális élet), 11. adományozás, 12. a szentírások tanulmányozása, 13. egyszerűség, 14. elégedettség, 15. a szentek szolgálata, 16. a szükségtelen elfoglaltságok feladása, 17. az emberi társadalom szükségtelen tevékenységeinek felismerése, 18. szótlanúság és komolyság, 19. gondolkodás az önvaló mibenlétén (azon, hogy a test vagy a lélek az önvaló), 20. egyenlő bánásmód minden élőlényvel és az élelem egyenlő elosztása, 21. egyenlő látásmód (minden élőlényt léleknek tekint, a Legfelsőbb Úr szerves részének), 22. Isten cselekedeteinek és tanításainak hallgatása, 23. ezek elmondása (az Úr dicsőítése), 24. emlékezés ezekre, 25. szolgálat végzése, 26. imádat végzése, 27. hódolat felajánlása, 28. az Úr szolgájává válás, 29. az Úr barátjává válás, 30. teljes meghódolás az Úrnak.

³² *Bhāg.* 7.11.8–12.

³³ *Bhāg.* 7.11.13 magyarázat.

³⁴ *Bhāg.* 1.16.10 magyarázat.

³⁵ *Bhāg.* 1.17.38.

A lelki fejlődés és az anyagi létfeltételek biztosításának módja a védikus szemlélet szerint

hogy mi lehet az éhínség oka. Arra a következtetésre jutott, hogy maga a Föld bolygó, a bolygót irányító félísten, Földanya (Bhūmi) az éhínség okozója, hiszen ő nem ad elegendő gabonát és zöldséget az embereknek. Ily módon megharagudott a Földre, és íját neki szegezte. Földanya ettől megijedt, és egy tehén alakját felvéve menekülni kezdett a király elől. A király azonban mindig a nyomában járt, nem tudott elmenekülni előle Földanya, így rövid idő után megadta magát. Prthu király felelősségre vonta Földanyát azért, hogy nem adja meg az embereknek, ami jár nekik, annak ellenére, hogy elfogadja az emberek által felajánlott áldozatokat. Bhūmi erre a következő szavakkal válaszolt:

„[...] Aki követi azokat az elveket és utasításokat, amelyeket a múlt nagy bölcsei adtak, az a mindennapi életben is alkalmazni tudja ezeket az útmutatásokat. Az ilyen ember nagyon könnyen élvezheti az életet és annak örömeit. Az az ostoba ember, aki az elmebeli spekuláció segítségével saját utakat és eszközöket talál ki, s nem ismeri el a bölcsek tekintélyét, akik kifogástalan utasításokat adtak, az újra és újra kudarcot vall törekvései-

ben. Kedves királyom! Azokat a magvakat, gyökereket, növényeket és a gabonaféléket, amelyeket az Úr Brahmā³⁶ teremtett hajdanán, most az abhakták³⁷ használják, akik nem rendelkeznek semmiféle lelki megértéssel. Kedves királyom! Azon kívül, hogy az abhakták használják a gabonát és a növényeket, én magam sem részesülök kellő gondoskodásban. Nem törődnek velem azok a királyok sem, akik nem büntetik meg az efféle gazembereket, akik mind tolvajok, mert a gabonát az érzékkelégítésükre használják. Ezért aztán elrejtettem a magokat, amelyek arra szolgálnak, hogy áldozatokat mutassanak be velük. Oly hosszú ideig tartottam magamban a gabonaszemeket, hogy bizonyára valamennyi hasznavehetetlenné vált. Gondoskodj hát róla azonnal, hogy kivegyék e magvakat a megfelelő folyamat segítségével, melyet az ācāryák (tanítók) vagy a śāstrák (szentírások) javasolnak.”³⁸

³⁶ Brahmā a legmagasabb rangú félísten.

³⁷ Bhakta az Úr Kṛṣṇa hívét jelenti, az abhakta pedig olyan embert jelent, aki nem hisz Istenben.

³⁸ Bhāg. 4.18.2–8.

A király Bhūmi válaszából megtudta, hogy Bhūmi jogosan tartotta vissza a gabonát és a magvakat, így dühe lecsillapodott, és megfogadta, amit mondott, aminek eredményeképpen a Föld minden élőlénynek biztosította a szükségleteit.³⁹

Bhaktivedanta Swami magyarázatában a történet tanításait a következőképpen összegzi: „*A Föld bolygó azt tanácsolta – és Pr̥thu király a szavait megfogadva így is cselekedett –, hogy mindent, amit elvesz a Földtől, akár a bányákból, akár a talajból, akár a légkörből, azt az Istenség Legfelsőbb Személyisége tulajdonának kell tekintenie, és Yajñának, az Úr Viṣṇunak kell adnia. Amint az emberek nem végeznek többé yajñát, a Föld visszatart mindent – zöldeket, fákat, gyümölcsöket, virágokat, minden más terményt és ásványt. A Bhagavad-gītā megerősíti, hogy a yajña a teremtés kezdete óta létezik. A yajña rendszeres végzése, a kincsek egyenlő elosztása és az érzékielégítés korlátozása eredményeképpen az egész világon béke és gazdagság honol majd. Ahogyan azt már említettük, ebben a Kali-korszakban a saṅkīrtana-yajña egyszerű gyakorlatát kell bevezetni minden faluban és városban – fesztiválokat kell rendezni, amint azt a Kṛṣṇa-tudat Nemzetközi Szervezete elkezdte. Az intelligens embereknek saját példájukkal kell bátorítaniuk a saṅkīrtana-yajña végzését. Ez annyit jelent, hogy kövessék a lemondás útját: tartózkodjanak a tiltott szexuális élettől,*

³⁹ Bhāg. 4.17.9–18.12. Hasonló leírást találunk az Első énekben, mely azt mutatja be, hogy Yudhiṣṭhira Mahārāja uralkodása idején is megadott mindent a Föld az élőlényeknek. (Bhāg. 1.10.4 és magyarázata.)

a húsevéstől, a szerencsejátéktól, valamint az alkoholtól és a kábítószerektől. Ha az intelligens emberek, a társadalom brāhmaṇái követnék e szabályozó elveket, a világ jelenlegi kaotikus arcúata kétségtelenül megváltozna, az emberek pedig boldogságban és jólétben élhetnének.”⁴⁰

Az eddigiek alapján összefoglalhatjuk, hogy a gaudīya-vaiṣṇava szentírások által javasolt válaszlépések a környezeti problémák megoldása érdekében a következők:

- Az embereket képezni kell, hogy el tudják kezdeni kifejleszteni önmagukban a harminc tulajdonságot (elsősorban az igazmondást, a kegyességet, a tisztaságot és a lemondást), és fel tudjanak hagyni a vallástalan cselekedetekkel (a tiltott nemi étellel, a húsevéssel, a kábítószeres fogyasztásával és a szerencsejátékkal).
- El kell kezdeni a varṇāśrama-dharma rendszer bevezetését.
- Minél szélesebb körben, minden faluban és városban el kell terjeszteni a saṅkīrtana-yajña végzését.

Ahhoz, hogy minél hamarabb eredményesek legyenek, ezeket a lépéseket nem egymás után, hanem egymással párhuzamosan kell végrehajtani.

3. Megszüntetheti-e ezen javaslatok végrehajtása a tudomány képviselői által feltárt kiváltó okokat?

A közvetett hatóerők közül az első csoportot a demográfiai hatóerők alkotják, melyek közül a legnagyobb hatást a túl-

⁴⁰ Bhāg. 4.18.13 magyarázata.

népesedés fejt ki az ökoszisztémákra és azok szolgáltatásaira. A gauḍīya-vaiṣṇava szentírások szempontjából a népességszám növekedése nem jelent problémát. Ha az emberiség végzi az áldozatokat, akkor a félistenek képesek növelni a Föld eltartó képességét. Ezzel kapcsolatban Bhaktivedanta Swami így ír: „*Helytelen az az elmélet, mely szerint a háborúk és az egyéb pusztító katasztrófák amiatt vannak, hogy a népesség megnövekedése túlságosan nagy teherré válik a világ számára. A Földnek semmi nem jelent túl nagy terhet. [...] A Földre a dharma-glāni miatt nehezedik súly, ami annyit jelent, hogy az emberek helytelenül viszik végbe az Úr akaratát. [...] Ezért még ha szaporodik is a népesség a Föld felszínén, ha az emberek Isten-tudatban élnek és nem bűnösök, akkor a Földnek e teher örömet jelent.*”⁴¹

A közvetett hatóerők második csoportját a gazdasági tényezők jelentik. A 20. században a gazdasági termelés intenzív növekedése a szükségtelen anyagi javak, tárgyak iránti, mesterségesen felfokozott vágyakra vezethető vissza. Ez eredményezte bizonyos csoportok aránytalan meggazdagodását, mások aránytalan elszegényedését, azaz a gazdasági egyenlőtlenségek kialakulását is. Ahogy arról már szó volt, a szentírások azt tanácsolják, hogy az ember ne az anyagi javak megszerzését tűzze ki élete céljául, hanem Isten megismerését. Az anyagi javakból csak annyira van szükség, amennyi a fenntartásunkat biztosítani tudja. Ha az embereket erre oktatnánk, akkor nem lenne kereslet a felesleges áru-

cikkek iránt, így nem növekedne a termelés sem szükségtelenül.

A szociálpolitikai tényezők meghatározzák, hogy kik vehetnek részt az ökoszisztéma-szolgáltatásokat érintő (és más) döntésekben. Ha a kellő tudással, képzettséggel nem rendelkezők kezébe kerül a döntéshozás joga, az könnyen káros következményekkel járhat az ökoszisztémákra nézve. Ennek számos példáját láttuk az elmúlt évtizedekben. Ennek megoldására a szentírások a varṇāśrama-dharma rendszerének bevezetését javasolják. Ebben a rendszerben mindenki a természetének és a képzésének megfelelő munkát végzi, ami magában foglalja azt is, hogy a nagy horderejű döntések meghozatalában csak az arra alkalmas személyek, a brāhmaṇák és kṣatriyák vehessenek részt.

A kulturális és vallási tényezők vonatkozásában könnyen belátható, hogy a gauḍīya-vaiṣṇava alternatíva olyan értékrendet, világnézetet képvisel, ami nem vezet az ökoszisztéma-szolgáltatások kimerüléséhez, szemben a fogyasztói társadalom értékrendjével. Fontos, hogy minél többen gondolkodjanak el a saját értékrendjük, világnézetük helyességén vagy fenntarthatóságán. Az oktatás és a tájékoztatás útján biztosítani kell ennek a lehetőségét.

A 20. században végbement tudományos és technológiai fejlődéssel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy ennek a folyamatnak a háttérében is a felesleges anyagi javak felhalmozása iránti vágy húzódik meg. Az új tudományos eredmények, az új technológiák tették lehetővé az ökoszisztéma-szolgáltatások kihasználásának további fo-

⁴¹ Bhāg. 3.3.14 magyarázat.

kozását. Így erre is ugyanaz a megoldás, mint amire a gazdasági fejlődés által okozott problémák esetében jutottunk.

A közvetlen hatóerők (az élőhelyek megváltoztatása, túlzott kitermelés, invazív idegen fajok betelepítése, a környezetszennyezés és a klímaváltozás) legtöbbször a közvetett hatóerők, azaz az emberi tevékenység következményei, így a *gauḍīya-vaiṣṇavizmus* által a közvetett hatóerőknél javasolt válaszlépések ezekre is megoldást jelentenek. Természetesen a közvetlen hatóerők nem mindig emberi tevékenység következtében fejtenek ki negatív hatást az ökoszisztémákra, például emberi beavatkozás nélkül is átalakulhatnak vagy megszűnhetnek élőhelyek, vagy akár a klíma is megváltozhat ily módon. A szentírások szerint azonban az ilyen eseményeket is a félistenek irányítják, akik pedig mindig aszerint jutalmaznak vagy büntetnek az embert, hogy követi-e a vallásos elveket és végrehajtja-e az áldozatokat vagy sem.

A fejezetcímbe feltett kérdésre azt a választ adhatjuk ezek alapján, hogy a *gauḍīya-vaiṣṇavizmus* által javasolt válaszlépések alkalmasak arra, hogy megszüntessék az ökoszisztémákat és az ökoszisztéma-szolgáltatásokat negatívan befolyásoló tényezőket.

4. A tudomány képviselői által javasolt válaszlépések értékelése *gauḍīya-vaiṣṇava* szempontból

A tudomány képviselői által javasolt összes válaszlépésre igaz az, hogy *gauḍīya-vaiṣṇava* szempontból is üdvözlendőnek és szükségesnek tekinthetők, ugyanakkor nem elegendők, mert a problémák gyökeréig nem jutnak el. Mindenképpen pozitívumként kell elkönyvelni azt a felismerést, hogy a természetben több érték rejlik, mint csupán a gazdasági célokra hasznosítható érték, és azt a törekvést is, hogy ezt a további értéket figyelembe kell venni, amikor felhasználjuk a természet által nyújtott javakat. Az is egybecseng a szentírások tanításaival, hogy csökkenteni kell a fogyasztást, hogy nem megfelelően képzett és erkölcsileg kifogásolható személyeket nem szabad döntéshozói szerepbe juttatni, hogy oktatni kell az embereket annak érdekében, hogy ne csak az élvezet tárgyaiként tekintsenek a természeti erőforrásokra. A szentírások szerint azonban tartós, valódi változást nem lehet elérni, ha nem végezzük az erre a korra előírt áldozatot, a *saṅkīrtana-yajñát*. Anyagi problémákat anyagi módszerekkel nem lehet megoldani. Ehhez egy anyagon túli, lelki módszerre van szükség.

Felhasznált irodalom

Barnhill, David Landis – Gottlieb, Roger S.: Introduction. In: *Deep Ecology and World Religions*. Barnhill, David Landis – Gottlieb, Roger S. (eds.), 1–15. SUNY Series in Radical Social and Political Theory. State University of New York Press, Albany, 2001.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrīmad-Bhāgavatam: Első Ének*. The Bhaktivedanta Book Trust, 1993.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrīmad-Bhāgavatam: Hetedik Ének*. The Bhaktivedanta Book Trust, 1994a.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrīmad-Bhāgavatam: Negyedik Ének. Első kötet*. The Bhaktivedanta Book Trust, 1994b.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrīmad-Bhāgavatam: Kilencedik Ének*. The Bhaktivedanta Book Trust, 1995.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrīmad Bhāgavatam: Eleventh Canto. Part One*. The Bhaktivedanta Book Trust, Sydney, 1999.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrī Īśo-panisad*. The Bhaktivedanta Book Trust, 2002.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *Śrīmad-Bhāgavatam: Harmadik Ének. Első kötet*. The Bhaktivedanta Book Trust, 2004.

Bhaktivedanta Swami, A. C.: *A Bhagavad-gītā úgy, ahogy van*. The Bhaktivedanta Book Trust, 2008.

Gupta, Ravi M.: *The Caitanya Vaiṣṇava Vedānta of Jīva Gosvāmī: When knowledge meets devotion*. Routledge, London, 2007.

Meadows, Donella H. – Dennis L. Meadows – Jorgen Randers – William W. Behrens III: *The Limits to Growth*. Universe Books, New York, 1972.

Millennium Ecosystem Assessment: *Ecosystems and Human Well-Being: Synthesis*. Island Press, Washington DC., 2005.

Miller, G. Tyler – Spoolman, Scott E. : *Environmental Science*. Cengage Learning, Boston, 2015.

Török Katalin: A Föld ökológiai állapota és perspektívái (a Millennium Ecosystem Assessment Alapján). *Magyar Tudomány*. 170.1. 2009, 48–53.

